

МЕТАФАРЫЗАЦЫЯ ПАЭТЫЧНАГА КАНТЭКСТУ ВЯСЕЛЬНОЙ ПЕСНІ ГОМЕЛЬШЧЫНЫ

Мова народна-паэтычнай творчасці, якая з'яўляецца вышэйшым узроўнем развіцця вуснага слоўнага мастацтва, вызначаецца яскравай мастацкай канкрэтнасцю, выразнасцю вершавага слова, вобразнасцю адлюстравання аб'ектыўнай рэчаіснасці.

Як слушна і прыгожа адзначыў Н.С. Гілевіч, “нашы народныя песні таму і валодаюць магічнымі чарамі эмацыянальнага ўздзеяння, што яны .. нясуць у сабе самае дарагое і заповітнае з таго, што гэтую [народную – А.С.] душу напаўняла, чым яна жыла і жывілася, чым яна пакутвала і цешылася, да чаго імкнулася і што адмаўляла” [1, с. 8]. Максімальна поўна адзначаныя якасці прадстаўлены ў вясельных песнях, якія суправаджаюць адзін з галоўных этапаў у жыцці чалавека – уступленне ў шлюб.

Важнейшым сродкам мастацкага пазнання свету, актыўнай формай вобразнага адлюстравання аб'ектыўнай рэчаіснасці з'яўляецца метафара, заснаваная на выкарыстанні слоў і выказаў у пераносным сэнсе на аснове падабенства або аналогіі называемых імі прадметаў і з'яў. У сістэме тропіў метафарычнага тыпу, якія выкарыстоўваюцца ў вясельных песнях, можна ў першую чаргу вылучыць персаніфікацыю, адухаўленне – перанос дзеянняў і ўласцівасцей чалавека на рэаліі прыроднага свету, а таксама наданне неадушаўлёным прадметам і з'явам стану і паводзін жывых істот. Персаніфікацыя заснавана на метафарычным выкарыстанні дзейсловаў, калі з'явам прыроды або прадметам прыпісваецца разумовая або псіхічная дзейнасць чалавека. Такі прыём надзвычай ажыўляе песенны тэкст, надае яму ліра-эпічны характар, стварае казачную манеру апавядання.

Вясельна-песенная лірыка Гомельшчыны надзвычай насычана метафарычнымі формамі пераносу, калі ўласцівасці і дзеянні чалавека (найчасцей яго маўленчая здольнасць) прыпісваюцца разнастайным прадстаўнікам жывёльнага свету: *птушкам: Ой, ляцелі гускі з раю, Пыталіся ды караваю: – Ці ўжэ ды пасаджалі? Чаму нас не падаждалі? Мы б жа вам да пасаджалі, Крыльцамі да напісалі* [2, с. 19–20]; *Ой, ляцелі гусачкі через сад Ды крыкнулі, крыкнулі на ўвесь сад: Пара табе, Манічка, сесці на пасад* [2, с. 21]; *Прыляцеў верабейка, чэ-чэ-чэ, Сеў на акенечка, шчэблячэ. Скажу табе, дзевачка, надзею, Што прыедзе Іванка ў нядзелю* [2, с. 21]; *Ой, у полі два дубочка, А там сядзелі, ой, два галубочка.. Гаварылі самі між сабою: – Худа жыці хлопцу халастому, Ой-да, ой-да, хлопцу халастому* [2, с. 42]; *жывёлам: Лес, за лесам ды мядзведзь рыкае: – Будзе, табе дзеванька, свякроўка ліхая* [2, с. 23]; *Ой, па рэчцы, па Дняпры Там плавалі два бабры. Яны плылі, выплывалі, Між сабою размаўлялі* [2, с. 133].

Працэсу персаніфікацыі ў вясельных песнях падвяргаюцца таксама рэаліі расліннага свету: *Зялёная ліпа да ўсю восень шумела, Усё з лісцейкам да гаварыла* [3, с. 103]; *Ой, ёлочка борова, Ты ў боры расла, шумела, Дорогаю йшла, звінела. На stole стала, зазьяла* [3, с. 82]; *Непраўдзівая калінка, сказала: “Цвісці не буду, белага цвятчочка не люблю”* [3, с. 138].

Паводле характару аб'ектаў, на аснове якіх адбываецца перанос, у аснове персаніфікацыі ў вясельных песнях сустракаецца таксама тып метафары

“нежывому – жывое” – перанос уласціivasцей чалавека на пэўныя канкрэтныя прадметы. Найчасцей гэта рэаліі паўсядзённага побыту, а таксама рытуальныя прадметы – печ, каравай : *Каравай гіча, гіча, Каравай гіча, гіча, Каравайнічак кліча: – Дзе ж вы так забарыліся, Што да мяне не з’явіліся?* [2, с. 24]; *Печ наша рагоча, Печ наша рагоча, Печ наша рагоча, Чаго яна хоча?* [2, с. 117]; *Наша печ крокочэ, Коровая хочэ, А прыпечак коловаецца, Коровая спадзеваетца. А коровай ножкі гібле, Да до печанькі дыбле* [2, с. 161].

У некаторых выпадках адбываецца персаніфікацыя астранамічных з’яў, якая суправаджаецца анімізацыяй адцягнення паняццяў: *Дзень канчаецца, вечарэецца. Сонейка знікае, Дзявочы век убягае* [2, с. 156].

Метафарызацыі вершаванага кантэксту вясельнай песні ў значнай ступені садзейнічае актыўнае выкарыстанне народна-паэтычнай сімволікі. Сімвал – адзін з відаў іншасказання, умоўнае абазначэнне сутнасці якой-небудзь з’явы, паняцця пэўным прадметам ці словаобразным знакам. Ролю сімвалаў звычайна выконваюць канкрэтныя назоўнікі, якія абазначаюць рэаліі жывёльнага або расліннага свету: *Му ў цэркві бувалі, Трое зелё ўвідалі: Однэ зелле – рута, А другое – м’ята, А трэйцяя – кветкі, Звенчыны дзеткі* [3, с. 246]; *Наляцелі арлы да калодзежа, Чулі яны, што вада халодна* [2, с. 150].

Сімволіку вясельнай песні арганічна дапаўняе вобразны паралелізм, заснаваны на супастаўленні асобы, пэўнага дзеяння, стану або ўласціivasцей чалавека са з’явамі прыроды, рэаліямі жывёльнага або расліннага свету, які адлюстроўвае арганічную сувязь чалавека з прыродай, адухаўленне ім усіх яе праяў. Як адзначаюць даследчыкі, вобразны паралелізм можа быць псіхалагічным, калі ён дапамагае раскрыць унутраны, душэўны стан персанажа песні, і фармальным, музычна-рытмічным, не звязаным з унутраным зместам верша [1, с. 42–44].

У вясельных песнях Гомельшчыны вобразны паралелізм найчасцей бывае псіхалагічным, калі знешняя прыгажосць, маладосць нявесты, яе вясёлае, бесклапотнае жыццё ў родным доме, а таксама статнасць, мужнасць і фізічная моц жаніха супастаўляюцца з пэўнымі рэаліямі расліннага свету, тыповымі для народна-паэтычнай сімволікі. Тут часта сустракаюцца так званыя жаночыя вобразы: каліны: *Чырвона, чырвона да каліна ў лузе, А Алесечка ў бацькі найпрыгажэйшая* [2, с. 151]; бязрозы: *Вязем табе бярозачку, харошую ды смялявую, Цёмную да багатую* [2, с. 25]; грушы: *Стаіць грушачка, распусціўшыся, некаму надрэзаць, Стаіць Надзечка, расплакаўшыся, некаму сунімаць. Сядзіць ля её Ванечка яе, ён яе сунімець* [2, с. 87]; вішні: *Да будом ручкі муці Да на вішанькі ліці, Шоб вішэнькі развіваліса, Шоб молодые красоваліса* [2, с. 162]; руты-мяты: *Ой, рута мая, дробна зелена, Некаму падабраць* [2, с.75]; чарнабрыўцаў: *Расціце, чарнабрыўцы, ды не буайце, А не ідзіце, дзеўкі, замуж, а гуляйце* [2, с. 47]; ружы: *А ў садочку ружа росьцівала, А наша Вулька хлопца покачала* [3, с. 248]; вінаграду: *Ішла Машанька на пасад Да ўступіла ў вінаград* [2, с. 59]; канпелькі: *Да стаяла, буяла, да стаяла, буяла Канпелька ў агародзе, .. Гуляла, красавалася, Гуляла, красавалася. Манечка ў сваёй матачкі* [2, с. 23]; значна менш прадстаўлены мужчынскія вобразы: дуба: *За туманам нічога не відна, Толькі відна дуба зелянога. Пад тым дубам крыніца стаяла, Там дзяўчына воду набірала. Да ўтапіла залато вядзерца .. А хто ж тое вядзерца дастане, Той са мною на ручніку стане. Хлопец тое вядзерца дастане, Ён з табою на ручніку стане* [2, с. 54]; явара: *А ў барку, барку, На жоўтым пяску, Там стаяў явар тонкі, высокі, Ай, тудой ішоў мальчышак з руж’ём* [2, с. 72]. Супастаўленне

маладых з рэаліямі прыроднага свету (асабліва ў спалучэнні з эпітэтам зялёны, які падкрэслівае вечнае абнаўленне прыроды, яе сілу і характава) паказвае ўрачыстасць, значнасць чакаемай падзеі, яе пераломную важнасць у будучым жыцці галоўных персанажаў шлюбнай цырымоніі.

Дзеянні, пачуцці, перажыванні маладых або іх родных нярэдка параўноўваюцца з паводзінамі птушак, што ўзмацняе ступень праяўлення эмоцый і ўчынкаў персанажаў песні, надае ім сімвалічны характар. У вясельных песнях часта сустракаюцца вобразы зязюлі: *То не зязюлька сіва кувала, Ганначка хорошы песні спявала* [2, с. 26]; *Да прыляцела шэрая зязюля з ялаўца, Да прыехала маладая Ганначка з-пад вянца* [2, с.180]; сарокі: *Скакала сарока на страсе, Плакала Ніначка й на касе* [3, с. 275]; вуткі: *Ці не заляцела Наша вутачка к вам? Ой, заляцела Да на шасток села, Мы рады вам* [2, с. 81]; салаўя: *Салавейка рана будзе ўлятаці, Будзе мяне, маладзеньку, пабуджаці* [2, с. 44]; арла: *Наляцелі арлы да калодзежа, Чулі яны, што вада халодна. Наехалі сваты да Алесі, Чулі яны, што работніца ды красавіца* [2, с. 150]; ворана: *Воран крача, крача, Да і з луга не ўлетае. А Валечка плача, плача, Да і на воз не сядзе* [3, с. 241]; *На каліне чорны воран крача, А на чужбіне сіраціна плача: – Не даўно я сірацінай стала, За тры года ўсё гора ўзнала* [2, с. 35]. Часта сустракаецца вобраз пчалы, якая сімвалізуе працалюбства, пладавітасць і дастатак: *А каля новага двара Ці не пчолачка гула?* [3, с. 11]; *Нашы пчолкі парайліся. Дай ім, Божа, сад добры. Нашы маладыя пажаніліся, Дай ім, Божа, век доўгі* [3, с. 80]. Дзеянні персанажаў вясельнай песні супастаўляюцца таксама з важнейшымі з’явамі прыроды: *Мамка Васіля родзіла, По двору ходзіць. Месяцам обгородзіла Да зарю подперазала* [3, с. 256].

У вясельных песнях нярэдка выкарыстоўваюцца і хрысціянскія сімвалы: *Бог, Хрыстос, Прэчыста, ангелы, прарокі і інш.*, якія падкрэсліваюць асаблівую велічнасць і ўрачыстасць шлюбнай падзеі, яе значнасць у асабістым жыцці чалавека: *Тройца по цэркві ходзіла, Спаса за руку водзіла. Прэчыста маці, прыйдзі к нашай хаці Коровай рашчыняці, вяселле починачці* [2, с. 201]; *Сам Бог коровай месіць, а Прэчыстая свеціць. Ангелы водуносяць, а прарокі Бога просяць. Хрыстос подлівае, хусткою накрывае* [2, с. 201].

Сімваліку народнай вясельнай песні арганічна дапаўняе алегарычнае значэнне многіх назваў. У алегарычным сэнсе, калі адцягнутае паняцце або ідэя перадаюцца праз канкрэтны прадмет, мастацкі вобраз, малюнак, выкарыстоўваюцца як субстантыўныя намінацыі з канкрэтна-прадметным значэннем, так і дзеяслоўныя назвы, якія абазначаюць фізічнае дзеянне: *выраз рыбка да гаці* мае значэнне ‘госці ў хату’; *кветка цвіцець зімой і ўлетку* – ‘прыгожая маладая дзяўчына, нявеста’; *асыпаецца сад* – ‘прыходзіць пара сталасці, пара выходзіць замуж’; *новы двор* – ‘хата жаніха’; *прыехаць на кветку* – ‘прыехаць у сваты’ і г. д.

Алегарычнае апісанне, як і песенная сімваліка, актыўна суправаджаецца вобразным паралелізмам, які падкрэслівае, узмацняе, а ў некаторых выпадках тлумачыць алегарычны сэнс апісваемых падзей або дзеянняў: *Жыта ў полі людзі засявалі. Ну, а маці з сваім сынам Ціха размаўлялі* [3, с. 261] (*засяваць жыта* – ‘рыхтавацца да вяселля, выбіраць нявесту’); *Жыта ў полі, жыта ў полі, Жыта ўсе пажалі, А ў нашым у сяле Вяселле гулялі* [2, с. 216] – (*пажаць жыта* – ‘завяршыць вяселле’); *Сейся, авёс ранні, Прыбывай, родзе слаўны* [2, с. 88] (*выспяванне аўсу* – ‘павелічэнне сям’і, працяг роду’); *Наш хлеб – ваша вадзіца, Наш хлопец – ваша дзявіца* [3, с. 265] (*хлеб ды вада* – ‘саюз, злучэнне’); *Не*

наступай, Літва, Бо будзе ў нас бітва, Будом біці да воёваці, Да свое Галонькі не оддаваці [3, с. 250] (*бітва* – ‘патрабаванне выкупу за нявесту’). Як паказваюць прыклады, у якасці алегарычных выкарыстоўваюцца назвы паўсядзённых, агульнаўжывальных рэалій тыпу *хлеб, вада* або спрадвечных дзеянняў *хлебароба: радзіць, засяваць, жаць* і да т.п. Сумяшчэнне алегарычнага і прамога выказванняў, асабліва пры вобразным паралелізме, узмацняе выяўленча-выразныя магчымасці алегорыі.

У кантэксте вясельнай песні даволі часта сустракаюцца алегарычныя назвы маладых, галоўных персанажаў вясельнай цырымоніі: *сокал, саколка, баярчка, голуб, галубка, лебедзь, лебядзінка, князь, княгіня, кароль, каралеўна*, якія надаюць галоўным персанажам вясельнай цырымоніі велічны, узнёслы характар: *Ляціць сокал з саколкаю. А то не сокал, то Ванечка, А соколочка – Ганночка* [3, с. 108]; *Выйдзі, мамачка, на парог паглядай А што мы цябе прывезлі. Прывязлі пярэну І маладую княгіню* [3, с. 117]; *Молодзенькі Колечка Прывёз сабе дай баярочку, Да поставіў на ганочку* [3, с. 239].

Узмацняе метафарычнае гучанне паэтычнага кантэксту вясельнай песні Гомельшчыны гіпербала – наўмыснае перабольшванне пэўных уласцівасцей чалавека, прадмета ці з’явы з мэтай узмацнення выразнасці выказвання. Пры гэтым значна перабольшваюцца аб’ём рэаліі: *Расці, каравай, расці Вышэй стаўба медзянога, Вышэй жаніха маладога* [3, с. 217]; памер прадмета: *А ў нашай печы – шырокія плечы: Учатырох можна легці – каравай сцяраці* [2, с. 45]; яго састаўныя часткі: *А ў нашым караваі Ад сарака кароў масла Да яец паўтараста* [3, с. 102]; колькасць асоб: *Не багата нас наехал: Семсот сватоў, акрамя братоў* [2, с. 172]; фізіялагічныя ўласцівасці асоб: *Коровайніцы едкі Да цэлага да вола з’елі, До столу да качаючы, Да ў солі да мочаюць. На столе да ні крошачкі, Под столом да ні косточки* [2, с. 176]; або іх стан: *Хвартушок тоненькі, Слёзак поўненькі* [2, с. 167]; *Я крынічку знайшла, Зачарнула поўвядра, Пакуль да хаты прыйшла, Той слязьмі даліла* [2, с. 167]; *Коскамі зямельку ўсцялю, Слёзкамі ножачкі абаллю* [2, с. 98].

Як відаць з прыкладаў, гіпербалізуюцца назвы рытуальных прадметаў і рэалій: *каравай, печ*, а таксама дзеянні важных ўдзельнікаў вясельнай абраднасці: *свата, свахі, жаніха, нявесты* і інш.

У гіпербалічных вясельных формулах даволі часта галоўным удзельнікам шлюбнай цырымоніі прыпісваюцца пэўныя негатыўныя, заганныя якасці і рысы, наўмыснае перабольшванне якіх стварае камічны эффект і павышае жартаўлівы характар апісання. У такіх радках высмейваюцца сваты: *У нашага свата Цёмная хата, Ні вокан, ні дзвярэй І жыве небагата* [3, с. 111]; *А ў нашага свата Галава кашлата, Ні дроў, ні палена, Гразі па калена* [2, с. 26]; *У нашага свата З лазы, вярбы хата, Ані клеці, ні павеці, Недзе скрыні дзеці* [2, с. 34]; *Нашы сваткі горды, казіныя морды, Сядзяць па застоллю – як совы па коллю* [3, с. 173]; распарадчык на вяселлі: *А ў маршалка барада, як лапата, Шапка цяляча, шубка свіняча, А чаботы ды авечыя. Шапка рыкнула, шубка віснула, А чаботы ды бекалі* [2, с. 221]; малады: *А нашы княжа лупаты Да пабег круга хаты, З вялікаю да ламакаю, За чорнаю да сабакаю* [3, с. 47]; маладая: *Негадзя-нявехна, негадзя, Па ваду пайшла – забурылася, Па дровы пайшла – завалілася, Абедаць села – удавілася* [3, с. 114]; *Паглядзі, свякруха, у куток, сядзіць нявестка, як мяшок* [3, с. 20]; *Паглядзі, свякруха, на паліцу, Сядзіць нявестка з рукавіцу* [3, с. 41]; дружкі: *Галодзен, дзядзя, галодзен, З галоднай стараны, За сабою нося сухары, У памыйніцу макае І нежваныя глатае* [3, с. 110]; госці: *Хваліліся нудзічаня, Што коняй багата. Яны самі пяхком ішлі, Маладога ў мяшку няслі. Вох, ногі тырчалі, Сабакі гырчалі* [3, с. 53] і інш.

Такім чынам, паэтычны кантэкст вясельна-абрадавай песні Гомельшчыны, у якім актыўна выкарыстоўваецца вобразна-пераноснае словаўжыванне, вызначаецца асаблівым, метафарычным адлюстраваннем важнейшых падзей шлюбнай цырымоніі, што ў значнай ступені ўзмацняе выяўленча-выразныя магчымасці народнага слова і павышае яго вобразны патэнцыял.

Спіс літаратуры

1. Гілевіч, Н.С. Паэтыка беларускай народнай лірыкі: Слова і вобраз. Паэтычны сінтаксіс. Гукапіс і рыфма / Н.С. Гілевіч. – Мінск: Вышэйшая школа, 1975. – 288 с.
2. Вясельная традыцыя Гомельшчыны: фальклорна-этнаграфічны зборнік / Укладанне В.С. Новак; Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. – Мінск: Права і эканоміка. 2011. – 485 с.
3. Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфічны зборнік / Уклад. І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак – Мінск: ЛМФ “Нёман”, 2003. – 472 с.